

Výhledy filosofie na středních školách [1990]

Po katastrofální sérii školských reforem, k níž došlo po válce, nám hrozí další akt diletantismu ve způsobu zavádění filosofie na střední školy. Je to holá nezbytnost, ale řešení bude asi méně než nedostatečné. Nemáme především učitele s potřebnou aprobací. Zdá se, že bude zvolena cesta shnilého kompromisu. Máme totiž zároveň nadbytek rusistů a občankářů a naprosto nevíme co s nimi. A tak je přeškolíme v rychlokurzech na tzv. filosofickou propedeutiku. Na ministerstvu se toho moc nezměnilo a z toho, co slyšíme z úst ministrůvých,¹ na nás sedá deprese. Nevidím jiné cesty z této katastrofy než maximální posílení pravomoci ředitelů a otevřenou cestu k diferenciaci škol, na prvním místě škol středních nebo jak tomu je dosud škol třetího stupně. Alespoň některé školy by měly nasadit vysokou latku a stát se průkopníky, tj. průkopnickými dílnami lidskosti. Ve filosofii je ovšem obecná situace špatná, nemáme dost filosofů (kvalitních) ani pro vysoké školy a akademické ústavy. V krátké době nejspíš neseženeme dost kvalifikovaných pedagogů ani pro vybrané střední školy. Nabízí se řešení, o němž jsem už mluvil s řadou lidí, ale do něhož nikdo nemá chuť se pustit.

Např. ve Francii čeká mnoho mladých lidí, kteří absolvovali vysoké školy, na umístění na lyceích. Stát jim platí jakousi sociální výpomoc (prý asi 2,5 až 3 tisíce franků). Mohli bychom známé a důvěryhodné filosofy (a nejen je) požádat, aby nám třeba zatím jen na zkoušku několik desítek schopných absolventů doporučili (a nejenom pro výuku filosofie). Ti by mohli nejprve začít s výukou francouzštiny a po několika měsících, kdy by se už trochu zabydli v češtině, by mohli přejít k výuce v jiné své profesi. A jednou z těch profesí by mohla být právě filosofie. Možná, že by něco podobného bylo možné i ve spolupráci s jinými zeměmi. Jsou s tím spojeny jen dva problémy: dát ředitelům pravomoc a možnost něco takového uskutečnit, a za druhé najít ubytování pro oněch několik desítek zahraničních absolventů.

Otázkou zůstávají také učebnice. Neměli bychom se vracet k obyčejům, jaké vládly v daleké minulosti, kdy existovala jen jediná schválená učebnice a byla opětovně vydávána prakticky beze změny. Je třeba poskytnout profesorům filosofie výběr, a to nejen v podobě učebnic, ale také v podobě filosofických textů, které by mohly být čteny, o nichž by žáci mohli referovat a o nichž by se v hodinách filosofie mohlo diskutovat. Zařazení diskusí do hodin filosofie je samozřejmostí; v hodinách češtiny se pěstují tzv. mluvní cvičení, a něco podobného musí být zařazeno také do hodin filosofie. Smyslem filosofické propedeutiky není informovat studenty o filosofii, ale naučit je prvním krokům skutečného filosofování. V současné době se filosofická propedeutika přednáší na vysokých školách, např. také na filosofické fakultě. To bude nutné do té doby, dokud nebude možno předpokládat, že takové uvádění do oboru mají maturanti už za sebou, tedy ještě dva až tři roky nejdéle. Potom by se už mělo skoncovat přinejmenším na filosofické fakultě s propedeutikou, společnou pro řadu oborů, a studenti by měli poslouchat přednášky o filosofické problematice příslušného svého oboru (historie, psychologie, sociologie, politické vědy, filologie, kunsthistorie atd.). Dějiny filosofie by se měly přednášet jen v hlubokých detailních záběrech, celkové přehledy si studenti musí nastudovat sami. K tomu ovšem potřebují vhodné učebnice, a to takového druhu, aby mohly sloužit také středním školám. Vysokoškolští studenti musí do dvou, do tří let považovat za samozřejmou znalost cizích jazyků, která jim dovolí studovat učebnice zahraniční. A ty zase tu musí být k dispozici, a to nejen v knihovnách, ale přímo ke koupi. Pokročilejší středoškoláci už musí mít tuto možnost také otevřenou. Právě proto bude nutno hned od počátku pamatovat na to, že některé základní filosofické texty musí být vydávány pro školní a studijní potřeby dvojjazyčně, v originále na jedné straně a v českém nebo slovenském překladu na straně protější (pro jiné účely odděleně). Velmi brzo by měly být k dispozici krátké texty nejen v hlavních světových jazycích živých, ale také v latině a alespoň něco málo také v řečtině. S četbou takových filosofických textů je pak nutno počítat také v hodinách jazykové výuky, přinejmenším ve vybraných gymnáziích (eventuelně reálných gymnáziích); doufejme, že tyto střední školy budou opět osmileté, aby jazyková výuka měla náležitou kontinuitu. Studenti, přicházející na vysokou školu s cílem zabývat se vážně takovými obory jako filosofie, historie, klasická filologie aj. ,

¹ Psáno před volbami.

musí být schopni alespoň jednoduché texty číst nejen v latině, ale snad s výjimkou většiny historiků také v řečtině. Současný stav, kdy téměř všichni studenti, zajímající se o klasickou filologii, začínají se studiem samotného jazyka teprve na vysoké škole, je nesnesitelný a natrvalo netolerovatelný. To vše klade zajisté zvýšené nároky jak na středoškoláky, tak a to je naprosto důležité! – na středoškolské profesory. Proč nikoho nenapadne, že by občankáři nebo ruštináři měli být přeškoleni na latináře a řečtináře? Odpověď je bohužel jednoduchá: protože filosofii nikdo nebere jako alespoň tak nesnadnou, jako jsou tyto klasické jazyky. Ale opak je pravdou. Všichni víme, že máme dobré klasické filology (neříkám výborné), ale víme také, že nejen překlady Aristotelových spisů jsou žalostné, ale že dokonce překlady Platóna filosofickým potřebám naprosto nevyhovují. Příčina spočívá v nedostatečné filosofické erudici překladatelů.

Zvláštním problémem zůstává, máme-li se přidržet starého schématu a zahrnout do tzv. filosofické propedeutiky na středních školách také logiku a psychologii. Je to stejně neudržitelná kombinace jako jiná, která se nejspíš z pragmatických důvodů udrží také v Akademii, totiž v podobě spojení filosofie, sociologie a filosofie vědy v rámci jednoho kolegia. Zůstaneme-li u střední školy, zdá se, že logika by neměla být napříště spojována s filosofií, ale spíše s matematikou, zatímco psychologie, sociologie a politická vědy, by měly představovat zvláštní obor, snad zvaný „humanitní vědy“. Sama filosofie by neměla být omezena na dějiny filosofie, nýbrž zvláštní péče by měla být věnována rozvíjení smyslu studentů pro systematické myšlení a jeho strategie. S naprostou jasností by měly být odlišovány vědecké disciplíny od disciplín filosofických, a to i v těch případech (možná zejména v těch případech), kdy mají stejný nebo podobný název. Již středoškoláci (natož jejich učitelé) musí mít zcela jasno v tom, že jak tradiční formální logika, tak moderní symbolická nebo matematická logika jsou něčím zcela jiným než filosofická logika, že vědecká (biologická) antropologie je docela jiná disciplína než antropologie filosofická, že politická věda se zásadně liší od filosofické politiky (lépe než politické filosofie, protože každá filosofie je či má být filosofická), že právní věda je čímsi odlišným od právní filosofie atd. atd. To souvisí s jiným předsudkem, který je nutno překonat, totiž že uvádění do filosofie je nezbytné z hlediska všeobecného vzdělání. Ale filosofie na středních školách má mnohem závažnější funkci a úkol než třeba dějiny umění nebo dějiny vůbec (pokud v nich nepracuje zase sama filosofie): filosofie není záležitostí vědomostí a znalostí či dovedností, ale životní a myšlenkové orientace. Proto by filosofie neměla být odsunována až do posledních ročníků; v jistém smyslu je pak už do značné míry pozdě, protože většina studentů je už nenapravitelně ovlivněna, ba „preformována“ ve svém myšlení působením matematiky, fyziky a ostatních věd. Dnes tu před námi vyvstalo nové nebezpečí, totiž jakási computerizace myšlení velmi mladých studentů, a právě těch nejinteligentnějších. Filosofický způsob myšlení musí konkurovat v myslích žáků a studentů oněm jiným způsobům velmi časně, jinak se metodické přístupy a postupy věd nepřipustně změní v zafixované dogmatické předsudky jimiž je postiženo v moderní a postmoderní společnosti tolik přírodovědců a techniků. Ono časové posunutí může mít ovšem svůj smysl jen za předpokladu, že učitelé filosofie budou mít ve svých hlavách přinejmenším stejně jasno a pokud možno jasněji, než jak tomu je v případě učitelů matematiky, fyziky, chemie, biologie atd.

Výuka filosofie může mít a my doufáme, že bude mít také řadu vedlejších pozitivních účinků. Už Aristotelés věděl, že předpokladem naprosto nezbytným je pro filosofii tzv. scholé, tedy volný čas. Zavedení filosofie na střední školy nesmí znamenat další zatížení studentů, nýbrž samotné hodiny musí být duševním uvolněním a vyhlížením od denních povinností k širším až nejširším kontextům a perspektivám. Ze střední školy je třeba odstranit dřinu a nesmyslné memorování; veškerý důraz je třeba dávat na rozhled, umění poradit si, vědět, kde hledat a jak najít informace, na organizaci práce a uchování jejích výsledků v pohotovosti a dosažitelnosti ve chvíli, kdy to potřebujeme, atd. Zejména pak ve filosofii je nutno přísně rozlišovat mezi tím, co vím, a co naopak potřebuji vědět a co se nějak musím dozvědět. V hodinách filosofie nesmí studentům projít žádné „okecávání“ tématu; to se později zúročí celospolečensky.

A *last not least* filosofie resp. hodiny filosofie se pro studenty mohou stát výbornou školou demokracie. Demokracie se většinou chápe ve velmi redukované a pokleslé podobě, totiž jen jako

demokracie většinová. Ale většina nemá právě ve filosofii žádnou váhu; nejde totiž o to, kolik lidí má ten či onen názor, ale jak jej dovedou zdůvodnit. Přesto bude vždy panovat ve filosofii různost názorů; vždy budou nějaké důvody pro i proti nějaké koncepci. Filozofové a také mladí začínající filozofové na středních školách si musí umět udržet integritu ve svých názorech a myšlenkových postojích, aniž by proto nutně museli popírat integritu v myšlení svých oponentů. Vydržet i nejsuggestivnější tlak mínění těch druhých a setrvávat na svém stanovisku, hledat pro ně oporu a naopak vyvrácení mínění opačného a to až do té chvíle, kdy se s naprostou jistotou přesvědčím, že můj názor je neudržitelný, abych se ho potom jednou provždy vzdal. Ve vědě je tomu obdobně, ale ve vědách (přinejmenším v přírodních vědách) existuje něco, čemu se říká „donutivost“ poznatků. Dialog a polemika ve filosofii je proto vynikající školou demokracie, neboť rovněž v politice neexistují žádné donutivé poznatky. Právě dnes vidíme, jak našim politickým diskusím i zápasům chybí ono vyškolení z diskusí filosofických. Pod správným vedením pedagoga na úrovni se budou středoškolští studenti učit demokratickým diskusím, v nichž samozřejmě jde o vítězství, ale v nichž nejde a nemůže jít o definitivní vyřízení protivníka. Alespoň střední škola by v tom mohla hodně udělat pro to, aby u nás bylo více opravdových demokratů. Moderní filosofie už nemůže dost dobře být nedemokratická a protidemokratická; a filosofie budoucnosti zajisté tím méně. Zavádění filosofie na střední školy je mnohem závažnější věcí, než by se mohlo zdát.

Lev Tvrдый